

תמר עילם גינדין

מגילת אסתר: מאחורי המסכה

מהדורה מורחבת

תמר עילם גינדין

מגילת אסתר

מאחורי המסכה

מהדורה מורחבת

הוצאת זרש

מבוא

ההיסטוריה של עם ישראל שזורה בזו של העם האיראני כבר מהמאה השמינית לפני הספירה. עם גלות אשור התחלנו לבוא במגע עם האיראנים. ארבעה מבין ספרי המקרא נכתבו בסביבה איראנית מובהקת – דניאל, עזרא, נחמיה ואסתר. הספרים האחרים שנכתבו בתקופת הגלות ולאחריה, בתקופת בית שני, מציגים מאפיינים איראניים שעוזרים לחוקרים לתארך אותם, למשל מילים פרסיות כמו גזבר, זמן ופתגם, או ענייני אמונה, כמו השטן כישות רוחנית רעה ואחרית הימים.

את מגילת אסתר אפשר לקרוא בדרכים רבות: קריאה יהודית מסורתית, קריאה פמיניסטית, קריאה מקראית משווה ועוד. מכיוון שהסיפור מתרחש בחצר המלך הפרסי, הספר הנוכחי מציג קריאה איראניסטית, דהיינו קריאה המבוססת על הידע שיש בידינו כיום על התקופה: היסטוריה, פוליטיקה, דת, תרבות ושפה. בעוד שספרי עזרא ונחמיה נחשבים להיסטוריה לכל דבר, מגילת אסתר שנויה במחלוקת גם בקרב החוקרים: יש כאלה שיישבעו שהיא מתארת אירועים היסטוריים, ואחרים המציגים אותה כמשל או כאגדה. בעוד שבהרצאות השאלה המובילה היא "היא או לא היא", הספר כמעט אינו עוסק בשאלה זו, אלא שואף להציג את איראן הקדומה ולפעמים את המזרח הקדום דרך סיפור המגילה.

המקורות הראשוניים לספר מגוונים וכוללים, כמתחייב, את הכתובות שהשאירו המלכים האח'מנים עצמם בכתב יתדות. מכיוון שהחומר הפרסי מועט, הסתמכתי גם על תיאוריהם של ההיסטוריונים היוונים, ובראשם הרודוטוס. אמנם אין לדעת מה רמת אמינותם, הן מכיוון שהיוונים הם אויביהם המושבעים של הפרסים והיסטוריה היא תמיד מוטית, והן משום שלא ברור עד כמה מקורותיהם אמינים ועד כמה הם מבוססי מיתולוגיה: סיפור הולדתו של כורש, למשל, מטריד בדמיונו לסיפורי הולדתם של זרתושטרה, אברהם ומשה, וסיפור עלייתו של דריווש לשלטון דומה באופן מחשיד למגילת

אסתר, כפי שנראה בפרק ט'. את כתבי ההיסטוריונים היוונים קראתי בתרגום לאנגלית באתר פרסאוס, ובעת ספק בדקתי גם את המקור היווני.

בין המקורות הראשוניים גם תרגום השבעים למגילת אסתר, שתורגם מגרסה שונה מהנוסח המסורתי המקובל במקומותינו. תרגום נוסף ליוונית שהשווייתי אליו לעתים נקרא תרגום אלפא. יש לו פחות יחסי ציבור מאשר לתרגום השבעים. הדעה המקובלת היא שתרגום השבעים קודם לתרגום אלפא, אך לאחרונה התערערה תפיסה זו וכעת אין דעה אחידה בנושא. את תרגום השבעים קראתי אנגלית לצד יוונית, ואת תרגום אלפא באנגלית בלבד. התייחסתי להבדלים רק כשהיה לי דבר מה להעיר לגביהם.

תרגום השבעים כולל שש תוספות גדולות ומשמעותיות שאינן קיימות בנוסח המסורתי. את התרגום להן לקחתי כמות שהוא מהנוסח המקובל, של אברהם כהנא, למרות שבמקרים רבים הוא אינו מדויק. שיניתי בו רק את שמות הדמויות כדי שיתאימו לשמותיהן במקור.

מדי פעם התייחסתי גם לדעות ולגרסות של חז"ל בנושא, אך מכיוון שרבו הספרים העוסקים במגילת אסתר כטקסט יהודי, לא העמקתי במקורות אלה. הספר בנוי כמגילת אסתר מוערת. השתדלתי לאזן בין הפרקים השונים של המגילה, כך שחלק מהשמות, מהמונחים ומהנושאים מופיעים בפעם הראשונה עם מידע חלקי, והערות נוספות עליהם מופיעות במופעים הבאים. חלק מהפרשנות מופיעה כהערות שוליים. אין אלה מראי מקום, אלא בעיקר בהערות "מדרגה שנייה", כלומר הערות לפרשנות עצמה ולא ישירות למגילה. הערות בלשניות מעמיקות יותר, שחלק מהקוראים ירצו לדלג עליהן וחלק ירצו להתמקד דווקא בהן, מופיעות הן בהערות שוליים והן בפסקאות שמסומנות בקו דק.

מטרת הספר היא שכל אחד ייצא מחוזק בדעתו באשר להיסטוריות של מגילת אסתר: המאמינים שהסיפור היה באמת יגלו שהווי החצר מתואר בדייקנות רבה, החל מתיאורי הארמון והמשתאות וכלה בנהלי השלטון ומעמד האישה. כמעט לכל השמות האיראניים יש משמעות (לשאר אולי יש משמעות שלא הצלחתי לגלות), והמחבר משתמש במילים פרסיות ומבין את מקורן. המאמינים שזוהי אגדה ושיהודי האימפריה לא טבחו 75,810 איש יגלו שאין תיעוד לסיפור מלבד המגילה, ושהסיפור ומנהגי החג מזכירים מאוד סיפורים מנהגים של חגים אחרים באזור.

רקע היסטורי ולשוני

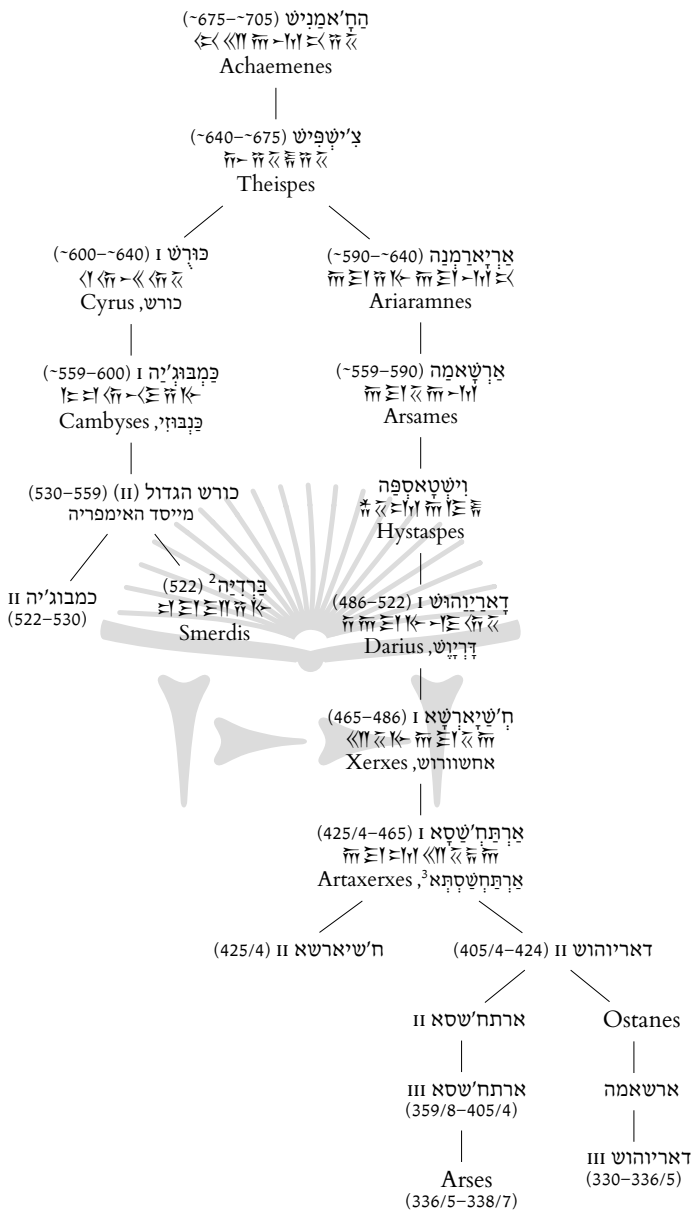
פרסית היא שפה הודו-אירופית. השבטים שהיום אנו קוראים להם הודו-אירופים ישבו במקום שאינו הודו ואינו אירופה, כנראה בערבות הדרומיות של ברית המועצות לשעבר. ואז קבוצה מהם, שנקראה השבטים האריים, ובלשונם אַרְיָה "אציל, מכניס אורחים", החלה לנדוד.

השבטים האריים נדדו דרומה. חלק המשיכו עוד דרומה, להודו, וחלק נדדו מערבה, למקום שהם קראו לו "ארצם" של האריים, ובלשונם אַרְיָאנָאם. השם התקצר עם השנים והפך בפרסית אמצעית לאִירָאן, בפרסית חדשה לאִירָאן.

ארצם של האריים, הלא היא איראן, משתרעת הרבה מעבר לגבולות איראן המדינית של היום. מבחינה לשונית, אתנית ותרבותית, איראן מגיעה מסין ואפֶּעֶאֱנֶסְטָאן (בתעתיק לא מדויק "אפגניסטן") במזרח ועד עראק (בתעתיק לא מדויק "עירק") במערב, ועד לקווקז ולבוכרה בצפון.

מחוז פרס היה מרכז השלטון בתקופות שונות, למשל בתקופה האח'מנית, שבה מתרחשת מגילת אסתר: תקופתם של אחשוורוש, דריווש, כורש ובני שושלתם. בפרסית עתיקה, נקרא המחוז פֶּאֶרְסָה. מחוז פארסה, הקרוי בימינו פֶּאֶרְס (פ' רפה) בשל השפעה ערבית, שוכן לחופו של המפרץ הפרסי (הקרוי על שמו), שדריווש מזכיר בכתובותיו בשם "הים היוצא מפארסה". מכיוון ששם היה מרכז השלטון, משם יצאה גם שפת השלטון, שהשתלטה עם השנים על כל הטריטוריה, ולכן גם לתרבות קוראים על שם מחוז זה, לפחות מחוץ לאיראן. התושבים מעדיפים את השם איראן, שמשקף את השתייכותם האתנית המשותפת. מכיוון שמלכי איראן ברוב התקופות היו פרסים, נוצר בלבול בין השם איראן – שם אתני המתייחס לטריטוריה כולה – לבין השם פרס – שמו של מחוז השלטון.

השפה הפרסית שייכת לענף הדרום-מערבי של משפחת השפות האיראניות. משפחת השפות האיראניות, כזכור, שייכת לענף הארי, או ההודו-איראני, של משפחת השפות ההודו-אירופיות. הדמיון לשפות אירופה ניכר עד היום במילים המציינות בני משפחה, כמו מְאֶדְר "אם", פֶּדְר "אב", בְּרָאֶדְר "אח", ודֶכְתֶר "בת"; במילים המציינות אברי גוף, כמו פֶּאִי "רגל", לֶב "שפה", נְאֶף "טבור"; ובחלק משמות המספרים, למשל דו "שתיים", פֶּנְגְ "חמש" (השוו

²היה מלך מתחזה. פרטים בפרק ט'.

³מוזכר גם כאַרְתַּחְשָׁטָא, אַרְתַּחְשָׁטָא.

עוגן במציאות

א וַיְהִי בַיּוֹם אֲחַשְׁרוּשׁ הוּא אֲחַשְׁרוּשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדוּ וְעַד-כּוֹשׁ
שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה:

אחשוורוש. אחשוורוש (פרסית עתיקה: ח'שִׁיאֲרֶשָׁא, יוונית: קְסַרְקְסֶס) הוא שמם של שני מלכים מהשושלת האח'מנית, ששלטה באימפריה הפרסית הראשונה (539–330 לפנה"ס). את האימפריה ייסד כורש, אבל השושלת לא קרויה על שמו אלא על שם סב־סבו, הַח'אֲמִינִישׁ (יוונית: אכימנס).¹ את האילן המלא של השושלת תוכלו למצוא במבוא.

אחשוורוש של מגילת אסתר מזוהה עם המלך ח'שיארשא הראשון, שמלך בין השנים 486–465 לפנה"ס. הוא בנם הבכור של דָּאָרְיֶהוּשׁ הגדול (עברית: דריווש, יוונית: דריוס) והוֹטְאֹוֶסָה (יוונית: אֲטוֹסָה), בתו של כורש הגדול. ח'שיארשא השני, נכדו, מלך ארבעים וחמישה יום בלבד, ולכן אינו יכול להיות אחשוורוש ממגילת אסתר, שמתחילה בשנת שלוש למלכו ומסתיימת בשנת שתים עשרה למלכו.

אחשוורוש מוזכר פעם אחת בספר עזרא (ד:ו), בין דריווש לארתחשסתא – בדיוק מיקומו על רצף השליטים. בספר דניאל, לעומת זאת, מוזכר "דריווש בן אחשוורוש מזרע מדי" (ט:א). לאביו של דריווש קראו וישטספה, בנו של ח'שיארשא היה ארתחשסתא ודווקא כורש הוא זה שהיה מְדִי לִמְחָצָה. כיום סבורים רוב החוקרים שלא מדובר בדמות אמיתית אלא בצירוף של כמה דמויות, ובבלבול שנבע ממרחק הזמן בין האירועים המתוארים לבין כתיבת ספר דניאל.

ח'שיארשא הראשון השאיר כתובות סלע רבות בפרספוליס וכתובות בודדות בבירות שושן ואחמתא (המדאן) ובמצרים ואן וְאֶלְגֶּנְד. בכתובות האלה הוא בעיקר מתפאר בגודל ממלכתו ובמפעלי הבנייה העצומים שלו ושל

¹ משמעות השם: בעל מחשבה/רוח (*mind* – האלמנט *√man*) של ידיד או תומך.

אביו. נזכור זאת בפרק ג'. בינתיים ביוון, קסרקסס הוא אחד המלכים הפרסיים שהיוונים הכי אוהבים לשנוא. הוא הנחיל להם תבוסות ואף נחל תבוסות מידם. בפרק ח' נרחיב על אחת התבוסות הצורבות ביותר שלו, שנבעה מכך שלא הקשיב לעצה מאישה חכמה.

בשם ח'שיארשא יש שני אלמנטים. אחד נגזר מהשורש ח'ש $\sqrt{xša}$, שמשמעותו "להיות ראוי" או "למלוך". כאשר מטים את השורש כפועל בהווה, הבסיס הוא $xšaya$ "מולך".² החלק השני של השם הוא $řsan$ "גבר, גיבור" או $aršān$, בעל חיים כלשהו ממין זכר. הפירוש המקובל הוא "מולך על גיבורים" או "גיבור שבמלכים".³

בתנ"ך שמו נכתב לעתים "אַחְשֵׁרֶשׁ" ומופיע גם הכתיב "אחשרש". שמו הפרסי הוא ח'שִׁיאֲרֶשָׂא, והיווני קְסַרְקֶסְס. איך הגענו לשמות כל כך שונים בשפות השונות?

הגיית השם ח'שיארשא קשה מסיבות שונות בעברית וביוונית. ביוונית אין ש. הצרור ח'ש $xš$ אינו אפשרי ביוונית ולכן הפך לקס ks (בלטינית x), ו- $*kš$ לקְסַרְקֶסְס (יוונית: Ξέρξης, לטינית: Xerxes). בעברית, הבעיה העיקרית היא שאין צרור עיצורים בתחילת מילה; כלומר, מילה לא יכולה להתחיל בעיצור שוואי ומיד אחר כך עיצור נוסף.

למצב הזה יש שני פתרונות. את הראשון אנחנו רואים כאן: פרוזתה (פרו – לפני, תזה – משהו ששמים או מניחים). א' פרוסתית היא א' שמניחים לפני צרור העיצורים ובכך שוברים אותו. הרבה יותר קל לומר אחשיארשא מאשר ח'שִׁיאֲרֶשָׂא: נסו והווכחו. מכיוון שהעברית הקלסית אינה מבטאת את התנועה הארוכה \bar{a} בכתב, נשאר הכתיב אחשירש. בארמית כך התקבע השם: אחשירש, לצד חשירש וחשיארש. בעברית, ה' הפכה ברוב המקרים ל'.

²מילה אחרת מאותו שורש, שהיא גם המילה הנפוצה ביותר בפרסית עתיקה והראשונה שפוענחה כשפענחו את השפה ואת כתב היתדות, היא ח'שִׁיאֲרֶשָׂא $xšāyārša$ "מלך", שהפך בפרסית חדשה לשָׂאָה.

בסנסקריט, השפה הקלסית של הודו, שהיא שפה אחות של הפרסית העתיקה, השורש הוא $\sqrt{kṣa}$ וממנו נגזר שמה של קסטת הלוחמים, שאליה משתייכים גם המלכים: קְשַׁטְרִיָּה $kṣatriya$.³ ביחסת הנושא, שהיא היחסה שלרוב השם מופיע בה, $xšayārṣān$ נוטה כ- $xšāyārṣā$, כמו כל השמות המסתיימים ב- $-an$ בלשונות ההודו איראניות הקדומות. שתי דוגמות מוכרות מסנסקריט הן $\bar{a}tman$ "נפש, רוח, עצמי", שאנחנו מכירים מהמילה מהאטמא "גְדוּל-נפש", ו- $karmān$ "מעשה", שעבר לשפות מערביות ביחסת הנושא – קארמה.

(קורה לא אחת בכתב יד), ובמקרה אחד פשוט נפלה. הניקוד מאוחר במאות שנים לכתובת הספר.

הפתרון השני לצרור עיצורים: אֶפְנִתָּזָה, שבירת צרור באמצעות הכנסת תנועה בין העיצורים. באכדית בבליית, מתועד שם המלך גם עם פרוטזה – אֶחְ'שִׁיֶרְשֶׁ – וגם עם אֶפְנִתָּזָה – חִישִׁיאֶרְשֶׁ.⁴

מי ששמע איראנים מדברים שפות שיש בהן צרורות עיצורים, יכול לשמוע גם היום את שני הפתרונות: אֶסְטוּדֹנְט, אֶסְמֶרְטוּט, פְּרוּסָה, שְׁמִיָּה (ובאנגלית – אֶסְטֶאֶרְט, פִּרְיִנְט). השם חִישִׁיאֶרְשָׁא מבוטא חִ'שִׁיאֶרְשָׁא.

בשל הדמיון בין ההברה האחרונה של השם למילה הפרסית החדשה שָׂאָה "מלך", חל תהליך שנקרא מְטָא-אנליזה: חלוקה של המילה בצורה שאינה משקפת את האטימולוגיה האמיתית שלה. איראנים המתקראים היום בשם אותו המלך נקראים חִ'שִׁיאֶרְשָׁא, כי המלך, לפי האטימולוגיה העממית, הוא חִ'שִׁיאֶרְשָׁא.⁵

נפילת התנועה הסופית אופיינית לשאילת רוב השמות במגילה. זוהי אחת הסיבות לתארוך כתיבת המגילה מספר מאות שנים אחרי ההתרחשויות (לכאורה): בין פרסית עתיקה לאמצעית נשלו כל התנועות הסופיות, ובעצם כל ההברות שאחרי הטעם. נשילת התנועה הסופית התרחשה בכל שמות העצם וברוב השמות הפרטיים המוזכרים במגילה, אך העיצורים עדיין תואמים את הפרסית העתיקה.

בתרגום השבעים⁶ יש גרסה קצת שונה של מגילת אסתר. מבין כל השינויים,

⁴ הסימנים // בשמות באכדית היא סימנת יחסה, כלומר סימנת המעידה על תפקיד המילה במשפט. בשפות השמיות (שעברית ואכדית משתייכות אליהן) יש שלוש יחסות. בהודו-איראנית היו שמונה. השמות מובאים כאן ביחסת הנושא, אך חלקם מתועדים גם ביחסת המושא הישיר – חִישִׁיאֶרְשֶׁ, וביחסת כל השאר – חִישִׁיאֶרְשֶׁ.

⁵ מְטָא-אנליזה הולכת לרוב יד ביד עם אטימולוגיה עממית, שכשמה כן היא: אטימולוגיה שהמציא העם, ויש לה קשר קלוש, אם בכלל, לאטימולוגיה האמיתית. אחת המטאנליזות הנפוצות והמפורסמות היא של שם החודש מרחשון. האלמנט "מר" מוסבר גם כטעם מר, כי אין בו חגים (והייתה אפילו הצעה להסיר את ה"מר" משם החודש כי חג הסגיד של העדה האתיופית חל בו), או כ"טיפה", על פי המילה היחידאית בישעיהו מ:ט – כְּמַר מְדָלִי. ובחודש חשוון הרי מתחילים הגשמים. למעשה כל אלה אטימולוגיות עממיות הבנויות על מטאנליזה. פרטים בהמשך, כשנדבר על יקר תפארת גדולתו של המלך.

⁶ תרגום השבעים הוא התרגום הקדום ביותר של התנ"ך לשפה זרה – יוונית. הוא נקרא כך כי על פי האגדה ישבו שבעים (ושניים, אבל זה לא עגול) מתרגמים כל אחד בנפרד, והגיעו כולם לאותו נוסח.

הרלוונטי לדינונו זה הוא שמו של המלך. סיפור אסתר בתרגום השבעים הוא בכלל על ארתקסקסס, הנזכר בספר עזרא בשם אֲרְתַחְשֶׁשְׁתָּא. יש גם גרסאות יהודיות מאוחרות יותר שנוקבות בשמו של ארתחשסתא – או ליתר דיוק בשמו המאוחר יותר, ארדשיר. המשורר הפרסי-יהודי שאהין, בן המאה ה"ד, כתב את האפוס השירי ארדשיר-נאמה על סיפור מגילת אסתר, כשהגיבור הוא ארדשיר; ובמגילה של יהודי ארם צובא, תארו של אחשוורוש הוא "אלאזדשירי".

חז"ל היו מודעים לבעייתיות בזיהוי המלך ומצאו פתרון נפלא. במסכת ראש השנה (ג:) כתוב:

הוא כורש, הוא דריווש, הוא ארתחשסתא.
 כורש, שמלך כשר היה;
 ארתחשסתא, על שם מלכות;
 ומה שמו? דריווש שמו.

כלומר, לכל המלכים הפרסים קראו כורש כי הם היו כשרים (כורש אפילו נחשב משיח, ובארדשיר-נאמה מספרים שהוא בנה של אסתר – מה צריך יותר מזה?), לכולם קראו ארתחשסתא על שם מלכותם (בדת איראן הקדומה, גם בפרסית עתיקה וגם באווסטית, אֲרְתַה *arta* זה כל מה שטוב ונכון לעשותו, וח'ססה *xšaça* היא ממלכה, לכן ארתחשסתא הוא בעצם מלכיצדק), ושם היה דריווש.

זה כמובן לא נכון. היום כבר ידוע שרוב המלכים שאיררו כתובות סלע, חותמות ומשקולות. רובם גם מפרטים את השושלת שלהם עד להח'אמניש, ולכל אחד מהם יש שם אחד בלבד. לדעתי הרבה יותר פשוט לומר שהם תרגמו מגרסה שהייתה לפניהם, ומכיוון שלא היה להם ידע מוקדם בפרסית עתיקה ובלשוונות במגע, השם אחשוורוש נשמע להם דומה יותר לארתקסקסס מאשר לקסקסס. יוסף בן מתתיהו (הידוע גם כיוסיפון או פלביוס יוספוס) מסכים בערך עם התיאוריה הזאת. סיפור מגילת אסתר בספרו "קדמוניות היהודים" הוא שילוב של הסיפור התנ"כי עם גרסת תרגום השבעים, והוא פשוט אומר: "אחרי מות אחשוורוש מלך אחריו בנו אחשוורוש השני, הנקרא בפי ההלנים ארתקסקסס".

מהדו ועד כוש. גבולות האימפריה האח'מנית בשיא גודלה, אכן בתקופתו של ח'שיארשא, היו מעמק האינדוס, המסמן את גבולה המערבי של הודו ועל

הכוח הנשי

א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמֶן לְשָׂתוֹת עִס-אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
 לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשְּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיּוֹן מֵה-שְּׂאֵלְתָךְ אֶסְתֵּר
 הַמַּלְכָּה וְתִגְתְּנִי לָךְ וּמֵה-בְּקָשְׁתְּךָ עַד-חֲצֵי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשִׂי:
 ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אִס-מְצֵאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ
 וְאִס-עַל-הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּגְתְּנִי-לִי נַפְשִׁי בְּשְׂאֵלְתִי וְעַמִּי בְּבִקְשָׁתִי:

ותען אסתר המלכה. תרגום אלפא מוסיף כאן שאסתר התקשתה לענות כי הנבל היה מול עיניה, אבל אלוהים נתן לה את הכוח כשקראה לעזרתו.

ד כִּי נִמְכַרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׂמִיד לְהַרְגוֹ וּלְאַבֵּד וְאֵלֹה לְעַבְדֵּי־ס
 וְלִשְׂפָחוֹת נִמְכַרְנוּ הַחֲרָשְׁתִּי כִּי אֵין הָצַר שׁוֹה בְּנֹזֵק הַמֶּלֶךְ:

ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי. שני התרגומים היווניים מתרגמים כאן את התנאי הבטל כמציאות: "כי נמכרנו, אני ועמי, להשמיד, לבוז ולהיות עבדים – אנו וילדינו כעבדים וכשפחות – ואני החרשתי, כי אין הצר שווה בנזק המלך".

אֵין הָצַר שׁוֹה בְּנֹזֵק הַמֶּלֶךְ. תרגום השבעים אומר: "כי אין הצר (האויב) ראוי לחצר המלך".

תרגום אלפא מוסיף: "לא רציתי לומר לך כדי לא להטריד את אדוני, כי האיש שעשה לנו את הרעה הזאת שינה את דרכיו".

מעניין שהיום כשאנו, דוברי העברית המודרנית, מצטטים את הפסוק הזה, אנחנו מפרשים את "צר" כ"צער": אין הצ(ע)ר שווה בנזק המלך. כך מתרגמים גם רבים מהתרגומים הפחות מסורתיים לאנגלית.

ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אַחְשׁוּרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה
 וְאִי-זֶה הוּא אֲשֶׁר-מְלֹאוֹ לְבוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן:

מי הוא זה ואי-זה הוא. תרגום אלפא מרחיב: "מי הוא זה אשר מלאו לבו להשפיל את סמל מלכותי לבלתי ירא אותך?" (שהרי אסתר רק אמרה שהם נמכרו לעבדים ולשפחות ולא שציוו להשמידם). וממשיך: "ויהי כראות המלכה שחטא גדול היה זה בעיני המלך, השונא רע, ותאמר: 'אל נא באפך, מלכי, כי רב לי שמצאתי בך נחמה. סעד את לבך, מלכי, ומחר אעשה כדבריך'". אבל המלך נשבע שהיא חייבת לומר לו מי היהיר שעשה זאת ונדר לעשות למענה כל שתבקש.

וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הֶמֶן הָרַע הַזֶּה וְהֶמֶן נִבְעֵת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמְלִיכָה:

איש צר ואויב. תרגום אלפא מוסיף: "החבר שלך".

וְהַמֶּלֶךְ קָם בְּחִמְתּוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיּוֹן אֶל-גַּנַּת הַפִּיתוֹן וְהֶמֶן עָמַד לְבִקֵּשׁ עַל-נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמְּלִיכָה כִּי רָאָה כִּי-כָלְתָה אֵלָיו הָרַעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ:

והמן עמד לבקש על-נפשו מאסתר המלכה. האם אסתר הייתה יכולה לשנות את רוע הגזירה? האם היא יכלה בכלל לבקש שיוציאו להורג את המן? ראינו מספר פעמים שלפי ההיסטוריונים היוונים היה לנשים האיראניות (בנות החורין, כמובן) מעמד גבוה מאוד יחסית לאחיותיהן בארצות אחרות, ולבנות המלוכה הייתה השפעה מרחיקת לכת בחצר המלך. הדבר נכון גם בהחלטות של חיים ומוות.

כבר סיפרנו בפרק א' שח'שיארשא קיבל את הכתר, ולא אחיו הגדול מאם אחרת, כי אמו הוטאוסה בת כורש בעצם הייתה זו ששלטה בחצר המלך. הרודוטוס (3.134) מספר שהיא גם הייתה זו ששכנעה את בעלה דאריהוש לצאת למלחמה נגד היוונים. התירוץ הרשמי היה שהיא רוצה משרתות מערים מסוימות ביוון, אבל האמת היא שהרופא היווני שלה ריפא אותה מגידול או דלקת בשד, וביקש בתמורה שתאמר למלך את הדברים שהוא שם בפיה.

קטסיאס מספר שאַמְסִטְרִיס, אשתו של קסרקסס ואמו של ארתקסרקסס הראשון, השפיעה על בנה להוציא להורג מנהיג מרד שהרג את אחד מבניה האחרים אך קיבל שבועה והבטחה שלא יאונה לו כל רע (לקח לה חמש שנים, אבל בסוף היא הצליחה). היא שכנעה אותו לסלוח לאחד מחבריו שנידון

למוות בעקבות אירוע ציד בלתי הולם (הוא העז להרוג אריה שתקף את המלך לפני שהמלך צד משהו, ובכך להיות הראשון שהורג חיה במסע הציד הזה!). ארתקסקרסס גם אפשר לה להוציא להורג (בשיפוד על שלושה מקלות, תודה ששאלתם) את הרופא היווני של בתה אמיטיס, ששכנע את הבת לשכב איתו כתרופה למחלתה, ואז נטש אותה לאנחות כשמצבה הורע.

גם כבת זוג היה לאמסטריס כוח בלתי מבוטל על קסקסס. בפרק ה' סיפרנו כיצד, לדברי הרודוטוס, קסקסס נאלץ לתת לאהובתו-אחייניתו-כלתו (אשת בנו) ארטאינטה את הגלימה הצבעונית שארגה לו אמסטריס. הוא ידע שאמסטריס תשתגע מקנאה, והנערה ארטאינטה לא הקלה על המצב כשהסתובבה עם הגלימה בארמון ונפנפה בה לכל עבר. אמסטריס חיכתה לשעת כושר אחרת שבה המלך חייב למלא כל משאלה: משתה יום הולדתו.

היא ביקשה ממנו את אמה של הנערה, אשת אחיו של קסקסס. הסיבה היא שקסקסס במקור התאהב באשת אחיו (ששמה אינו מוזכר). היא סירבה לחיזוריו. הוא השיא את בנו דריוס לבתה כי חשב שאולי כך תתרצה, אבל מה שקרה הוא שהאם עדיין לא נענתה לו, ובינתיים הוא התאהב בבת. בכל מקרה, אמסטריס ביקשה את האם ולא את הבת. היא לא הרגה אותה, אם כי אולי זה היה יכול להיות אנושי יותר ממה שעשתה לה בפועל.¹

האישה שפחות השפיעה על החלטותיו של קסקסס, וחבל, היא ארטמיסיה, אחת משורות הצבא שלו. ארטמיסיה הייתה מלכת קאריה אשר ביוון ובת ברית של קסקסס. היא תרמה לצי שלו חמש ספינות, שהיו הטובות ביותר אחרי הספינות הפיניקיות, והיא הייתה זו שיעצה לו לא לצאת לקרב ימי נגד היוונים אלא לתקוף במסלול מסוים דרך היבשה, כי הצי של היוונים טוב יותר. קסקסס בחר להקשיב ליועצים האחרים, ונחל תבוסה קשה בקרב סלמיס.

ובחזרה לנשים משפיעות: בתקופה יותר מאוחרת, קטסיאס מספר על פאריסאטיס, אשתו הבלבית של דריוס השני (החוק שמאפשר לשאת מלכות רק משש משפחות הקושרים לא נאכף בחומרה) ואמו של ארתקסקרסס השני, שהייתה האישה החזקה ביותר, אולי אפילו האדם החזק ביותר, בהיסטוריה של החצר האח'מנית. חיים ומוות היו על פי בקשתה, והיא גם הוציאה להורג בעצמה בצורות יצירתיות מאוד – בתנאי שהמלך מאשר. והוא אישר.

¹לפרטים, קוראי הספר המבוגרים מוזמנים לעיין בהרודוטוס 9.112.1.

גם סְטִיָּרָה, אשת בנה, הייתה בעלת השפעה בחצר – לנו ידוע על מינויי אחשדרפנים ועל הוצאות להורג – והיריבות בינה לבין חמותה הסתיימה בכך שהיא הורעלה למוות. גם היא הייתה יצירתית מאוד בהוצאות להורג. ב"חיי אישים", פלוטרכוס דווקא מציג את סטטירה באור חיובי.

יש המנסים לזהות את אמסטריס, אשתו של קסרקסס, עם אסתר עם וּשְׁתִי: עם אסתר, כי יש בשמה כל האותיות של אסתר, ועם וּשְׁתִי – כי כבר ראינו שמא' בתחילת מילה אפשר להיפטר באמתלת פרוזה (למרות שכאן באמת אין צורך), שחילופי ו'–מ' הם עניין שבשגרה בשאלות בין שפות בעולם העתיק, ושביוונית יש עיצור אחד לס' ולש' – סיגמא. ובצורה יותר גרפית: אמסטריס = (א)וּשְׁתִּירִי(ס).

זיהוי עם אסתר בעייתי עוד לפני שקראנו וראינו שהיא הייתה אישה אכזרית באופן בלתי רגיל – ואלה לא כל הסיפורים. הבעיה העיקרית היא שאנחנו יודעים בדיוק את הייחוס של אמסטריס. אביה היה אוֹטָנְס, מששת חבריו הקרובים של דריוס שסייעו לו לעלות לשלטון (פרטים בפרק ט'). הם קיבלו בתמורה את הזכות להיכנס אליו בלי לבקש רשות קודם, ואת ההבטחה שהמלכים יישאו לאישה ראשית – מלכה – רק נשים משבע המשפחות האלה. דאריהוש כפוי הטובה אינו נותן לאוטנס קרדיט ראוי בכתובות הסלע, אך כן מזכיר אותו ואת ייחוסו: הוּתָאֲנָה בֶן ת'וּחֶ'רָה, פרסי (משמעות השם: "בעל צאצאים טובים"). אם כן, אותו אוטנס לא היה יהודי אלא ארי כשר. אמסטריס לא נלקחה לבית המלך יחד עם כל הבתולות, היא לא נבחרה בתחרות יופי, ובוודאי לא היו לה עם ומולדת להסתיר.

זיהוי עם וּשְׁתִי בעייתי. אמנם חז"ל אומרים שהיא הייתה אכזרית – העבדה את בנות ישראל בפרך בשבת (הקרבות של אמסטריס מן הסתם היו שמחים מאוד להתחלף איתן) – אבל וּשְׁתִי גורשה מהארמון בבושת פנים או הוצאה להורג (או סתם התחילה לה תקופת יובש בלתי מוגבלת) בשנת שלוש למלכו, ותחתיה הומלכה אסתר. כפי שראינו, אמסטריס נשארה מלכה ראשית עד סוף חייו של קסרקסס, ולמעשה כמעט עד סוף מלכותו של בנה, ארתקסרקסס (ארתחשטא המקראי).

זיהוי אחר של אסתר, שדווקא מתאים יותר לשם המלך בתרגום השבעים, הוא עם סטטירה היפה, אשתו של ארתקסרקסס השני. אפילו נראה הגיוני ששמה קשור למילה "כוכב" או לאלה אשתר: אני מתקשה להאמין

שלדמות היסטורית קראו על שם מטבע.² לפי פלוטרכוס, היא הייתה מלכה אהובה ויפהפייה, אבל שוב אותן שתי בעיות: הבעיה המוסרית – לפי קטסיאס היא הייתה אחראית על כמה הוצאות להורג מזעזעות ביצירתיותן, ובעיית הייחוס – אביה, הנקרא ביוונית אִידְרְנָס או הידרנס (בפרסית כנראה *vidrna*), היה ככל הידוע לנו נצר לאחת משבע המשפחות שמהן באו המלכות. גם אם לא בטוח בדיוק מה היה, יהודי הוא בטח לא. ושמו אינו דומה לאביחיל או לעמינדב, השמות השונים לאביה של אסתר.

וְהַמֶּלֶךְ שָׁבַּ מִגִּנַּת הַבַּיִתָּן אֶל-בַּיִת | מִשְׁתָּה הַיּוֹן וְהָמֶן נָפַל
 עַל-הַמָּטָה אֲשֶׁר אָסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבוֹשׁ
 אֶת-הַמַּלְכָּה עִמִּי בְּבַיִת הַדָּבָר וַיֵּצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמֶן חָפוּ:
 ט וַיֹּאמֶר חֲרֻבוּנָה אֶחָד מִן-הַסְּרִיסִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ גָּם הִנֵּה-הָעֵץ
 אֲשֶׁר-עָשָׂה הָמֶן לְמַרְדְּכָי אֲשֶׁר דָּבַר-טוֹב עַל-הַמֶּלֶךְ עַמְדַּ
 בְּבַיִת הָמֶן גְּבַהַ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תֵּלְחוּ עִלְיוֹ:

חרבונה. חרבונה הזכור לטוב, מהרשימה של פרק א'.

בתרגום השבעים לחרבונה מרשימת הסריסים יש אותו שם כמו של תרש בזמם לרצוח את המלך (*tharra*), ולמלשן בפרק זה קוראים *bougathan... gathath* – בגתה! כזכור, לשותפו של תרש בתרגום השבעים קוראים *gabatha*, שזה "בגתא" משובש.

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תֵּלְחוּ עִלְיוֹ. אהמ. יש הרבה נקודות לא אמינות בסיפור, רובן קשורות להחלטות של המלך. למשל, כאשר המלך מקבל החלטות בשכרות והפקודה יוצאת עוד לפני שהוא מתפכח, או להיפך. כאן, חוץ מזה שהוא עדיין שיכור, יש עוד עבירה על החוק האח'מני. כפי שמספר לנו הרודוטוס (1.137.1):

ועוד חוק ראוי לשבח הוא החוק שאינו מאפשר (אפילו) למלך עצמו להרוג אדם בעבור עבירה אחת, או לכל פרסי להסב נזק בלתי הפיך למי ממשרתיו בעבור עבירה אחת. רק אחרי שחושב ונמצא שמעשיו הרעים של העבריין הם רבים וגדולים יותר מהשירות (הטוב) שעשה – או אז מותר לאדם לתת דרור לזעמו.

אפשר להסביר את החלטת המלך בכך שזוהי אינה עבירה בודדת: המן גם רצה להרוג את עמה של המלכה, גם ניסה (לטענת אחשוורוש) לכבוש אותה

²סטטר הוא מטבע יווני שהשתמשו בו גם באיראן.

בבית המלך, וגם הכין עץ למרדכי. עדיין, ההחלטות לא אושרו בפרכחות, וגם חשבון לא נעשה כאן.

האיראנים חזקים מאוד בחשבונות על מעשים. בספר עלילות ויראז הצדיק, הַדְאִינָה של האדם, אותה נערה או קשישה שהוא פוגש בכניסה לעולם הבא, אוחזת בידה מאזניים ושוקלת את מעשיו הטובים והרעים בעולם הזה. אם מעשיו הרעים היו יותר ממעשיו הטובים, הוא הולך, כמובן, לגיהנום. אם מעשיו הטובים רבים ממעשיו הרעים אבל לא יותר משלושה סְרוּשׁוּצ'רְנָאם (כן כן, יש יחידות מדידה למצוות ולחטאים. מי שממש רוצה לדעת – יש טבלה ודוגמות בספרי "הטוב, הרע והעולם – מסע לאיראן הטרומ-אסלאמית", עמ' 42), הוא נשאר ב"קיום הגבוה", שהוא נישט אהין נישט אהער (לא כאן ולא שם), ורק מעל שלושה סרושוצ'רנאם הוא עובר לגן העדן. לשקילה הזאת קוראים אָמָאר ? רִוְאָנָאן, מילולית "חשבון הנשמות", ואני מציעה את התרגום "חשבון נפש".

וַיִּתְּלוּ אֶת-הַמֶּן עַל-הָעֵץ אֲשֶׁר-הָכִין לְמַרְדֳּכָי וְחַמַּת הַמֶּלֶךְ שָׁכְכָה:

ויתלו את-המן. בגרסת אלפא, קודם לתלייה המלך בעצמו מוריד את טבעתו מאצבעו של המן וחותם בה על הצו.

כאן מגיע לסימונו סיפור המגילה. אתם יודעים עכשיו על איראן הטרור-אסלאמית יותר ממה שיודע בוגר תיכון ממוצע באיראן. המשטר האסלאמי משתדל להתכחש לכל מה שקשור לאיראן הטרור-אסלאמית או להציג אותו כדבר רע. אנשים שדיברתי איתם ולמדו בבית ספר בשני העשורים הראשונים למהפכה אמרו שבבית הספר היו ממש שיעורי שטיפת מוח לא רק נגד ישראל אלא גם נגד כל מה שהיה לפני האסלאם. לפני מספר שנים הוחלט להוציא את איראן הטרור-אסלאמית לחלוטין מספרי הלימוד של בתי הספר. בין הטענות האנקדוטליות של הקיצוניים אפשר למצוא גם את האטימולוגיה הבאה לממלכה האח'מנית: זה לא הֶ'אֶמְנֶשִׁי (כך אומרים בפרסית חדשה), אלא הֶ'אֶמְנֶשִׁי. הֶ'אֶמְנֶשִׁי בפרסית זה רב (מהמילה "חכם", כמובן). זו הייתה קונספירציה יהודית, וההוכחה לכך היא מגילת אסתר.

עם זאת, בין השאר בגלל הכפייה האסלאמית של המשטר והניסיון שלו למחוק את העבר, רוב האיראנים גאים בתרבותם הקדומה ומעדיפים אותה עשרות מונים על פני האסלאם. בכל שנה בנורוז נוהרים אלפים לקבר כורש, המרוחק מספר שעות נסיעה מהעיר הגדולה הקרובה, שיראז. הם משמיעים סיסמאות כמו "לא עזה, לא לבנון, נשמתו קודש לאיראן" ושירים שירי אהבה לאיראן ולכורש. מיותר לומר שהשלטון אינו מארגן ואינו מעודד התקהלויות שכאלה. לשם השוואה, הטקסים בקבר ח'מיני ביום השנה למותו מאורגנים למופת ומוציאים אוטובוסים ממקומות עבודה, ובכל זאת אנשים מעדיפים לנצל את יום החופש הזה לבילויים ולנסיעות לחו"ל.

הנה תמונה שהתפרסמה באחת הרשתות החברתיות ומשווה בין קבר כורש המוזנח לקבר ח'מיני המטופח:

באבק איראן-באן, ילידי שנות ה-50 (כלומר ילידי שנות ה-70 של המאה העשרים)

אבל אפילו השלטון האסלאמי, המתכחש לאיראן הקדומה או לפחות מנסה להצניע אותה, משתמש בפרסומיו הרשמיים בלוח השנה השמשי האיראני, ששמות החודשים בו הם שמות של אלוהויות זורואסטטריות. כשהוצע בראשית

ימי המהפכה לקרוא למפרץ הפרסי "המפרץ האסלאמי" – איראן אמרה "עד כאן". רבים מהאיראנים נושאים שמות איראנים שורשיים מההיסטוריה ומהמיתולוגיה האיראנית. אין חוק נגד זה, אבל כשהורים באים לרשום ילד בשם כורוש או ארש, פקידי משרד הפנים מנסים לשכנע אותם לתת שם יותר יפה כמו מחמד או עלי; ובמקרים רבים אפשר לדעת לפי שמו הפרטי של ילד מה דעותיו הפוליטיות של הוריו והאם זהותם יותר איראנית או יותר מוסלמית. גם בחירת מילים יכולה להיות הבעת עמדה פוליטית: לאומנים איראנים משתדלים לנקות את לשונם מאלמנטים ערביים, בעוד שאסלאמיסטים משתמשים בהם יותר מהרגיל. מעניין שבאתר האקדמיה ללשון פרסית משתמשים במילים ערביות גם במקומות שבהם המילה הפרסית נפוצה באותה מידה ואף יותר.

נשים באיראן סובלות אמנם מהחויב לעטות חג'אב (כיסוי הראש ולפעמים גם הגוף), אבל הן נהנות ממעמד גבוה הרבה יותר מאשר חברותיהן בשאר ארצות האסלאם. הן נמצאות בדרגות בכירות באקדמיה, בתרבות ובפוליטיקה: יש חברות פרלמנט, שרות וסגניות נשיא; כמות הסטודנטיות להנדסה לסוגיה דומה לכמות בארה"ב ובקנדה; פרס נובל היחיד שהוענק לאיראני הוא פרס נובל לשלום של לוחמת זכויות האדם שירין עבאדי; מרים רג'וי היא מראשי ארגון האופוזיציה מג'אהדיני ח'לק; עו"ד נסרין סתודה היא מראשי המאבק לזכויות אדם באיראן ואחד מסמליו; פרופ' מרים מירזאח'אני היא גם האיראנית הראשונה וגם האישה הראשונה שזכתה במדליית פילדס במתמטיקה; גלשיפתה פראהאני היא שחקנית מוערכת באירופה.

אחת הדוגמות החביבות עליי בהרצאות היא השלט הזה:

רכב זה הורד מהכביש בשל חג'אב בלתי הולם של הנהגת ושל הנוסעות וזיהום קולי (שמעו מוסיקה מערבית בקולי קולות)

יש לפחות שלוש סיבות לכך שדבר כזה לא יכול לקרות בסעודיה: אין דבר כזה לצאת מהבית בלי גבר; אין דבר כזה לצאת מהבית עם חג'אב בלתי הולם; וכמובן אין דבר כזה נהגת.

איפה הם היום?

שושן עומדת חרבה. כך גם פרספוליס. אחמתא הפכה להמדאן, אחת הערים המרכזיות באיראן עד עצם היום הזה. הרודוטוס מספר על קסרקסס שפעם אחת, לפני קרב הרה גורל, הוא התעצב פתאום אל לבו. כששאלו אותו לפשר הדבר, הוא ענה שלפתע הבין כמה בן חלוף הוא הקיום, ושכל האנשים שכאן, בין אם ייהרגו מחר בבוקר ובין אם יגיעו לזקנה ושיבה, לא יהיו פה בעוד מאה שנים. והוא צדק. אחשוורוש, הוא קסרקסס הוא ח'שיארשא הראשון, קבור בנקש-י רסתם לצד אביו דריווש, בנו ארתחשסתא ונכדו דריווש השני. ראינו פרט אחד מתוך הקבר בפרק ו', והנה כל המשפחה ביחד. קברו של אחשוורוש הוא הקיצוני מימין. כדי לקבל קנה מידה, הנקודות הקטנות למטה הן אנשים. בהנחה שמלך שמודה לאהורה מזדא היה זורואסטר, עצמותיו מן הסתם הונחו שם אחרי שיעוף השמיים אכל את בשרו במבנה המיועד לכך.

קבר מרדכי ואסתר נמצא בשני מקומות – בגליל ובהמדאן. בגליל, שלט חום מכביש 899 לקיבוץ ברעם יפנה אתכם לשביל. השביל יוביל אתכם לקבר שאליו העביר כורש את עצמותיה של אמו אסתר ואחר כך גם של דודה מרדכי. הסיפור הזה מסתדר עם המסורת של יהודי איראן, שלפיה אסתר היא שילדה את כורש, וקצת פחות מסתדר עם אילן היוחסין האח'מני העולה מכתובות המלכים עצמם.

אם אתם בהמדאן, קבר מרדכי ואסתר נמצא קרוב למדיי לכיכר המרכזית של העיר. שדרות ד"ר שריעתי הן אחת מקרני הכוכב היוצא מהכיכר, והסמטה השנייה ימינה היא סמטת אסתר. שם, מול בית הספר לבנות, נמצא קבר מרדכי ואסתר ההמדאני. על הקבר יש שלט "זְאֲרַתְנָאָה" – מקום עלייה לרגל,

והוא אחד מאתרי המורשת של מחוז המדאן. בשנת 2011, בעקבות הפגנה של סטודנטים תומכי משטר שאת הסיפור שהמציאו שזרנו בין פרקי הספר, הורדה המילה "זיארטגאה" מהשלט. הסטודנטים גם דרשו למחוק את הקבר מרשימת אתרי המורשת של מחוז המדאן. איני יודעת בקשר לרשימת אתרי המורשת, אך מקורותיי בהמדאן מוסרים לי שהמילה הוחזרה לשלט בשקט בשקט ובלי לעורר הדים בתקשורת. כיום רק יהודים מורשים להיכנס למתחם הקבר ולבקש משאלות מאסתר. הנה תמונה של המתחם.

(באדיבות אלהאם יעקוביאן, 7Dorim.com)

אם סיפור המגילה אינו היסטורי, מי קבור בארונות המפוארים? אחת מהשערות החוקרים היא שמדובר בשושן־דח'ת, מילולית "בת שושן", אשתו של המלך הסאסאני יַדְגֶרְד־הראשון (399–420). שושן־דח'ת אינה מתועדת במקורות יהודיים אלא דווקא במקורות איראנים. לפי הסברה, היא הייתה בתו של ריש גלותא, ראש הקהילה היהודית. היא הייתה זו שציוותה להושיב יהודים בהמדאן, ובמרוצת השנים התמזגו שתי דמויות המלכות היהודיות – ההיסטורית והשנויה במחלוקת – והפכו לאחת. אפשרות אחרת, הרלוונטית גם לקבר מרדכי ואסתר בגליל, היא שמדובר רק בציון קבר, או במקום שהתקדש עם השנים.

קופסאות גפרורים מאיראן. המלך הוא ח'שיאר.

שמה של ההרצאה שהולידה את הספר הזה הוא "מגילת אסתר – היה או לא היה". זה שם קצת מטעה, כי כפי שאולי שמתם לב במהלך הספר, אי אפשר לדעת: מצד אחד, הסופר המקראי מפגין היכרות עמוקה עם השפה, עם התרבות ועם הווי החצר; מצד שני, רוב ההיכרות שלנו עם התרבות ועם הווי החצר היא דרך ההיסטוריונים היוונים, ומי יודע מה רמת האמינות שלהם. זה סיפור שתומך בסיפור. מצד שלישי, יש קבר ויש שושן ויש מלך בשם הזה, והיה לו פקיד בשם מרדוכא ואישה בשם אמסטריס. מצד רביעי, אין תיעוד לאירועים המתוארים במגילה מלבד המגילה עצמה ותרגומים שלה, וזאת למרות שהיוונים היו צריכים לקפוץ על מציאה כזאת ולעשות ממנה מטעמים. ומרדוכא לא היה כזה חשוב, ואמסטריס לא הייתה יהודייה. מצד חמישי, תמיד אפשר לומר שהסופר המקראי קצת הגזים ולכן אין תיעוד, ומצד שישי החג והסיפור שמאחוריו דומים דמיון מחשיד לחגי נהפוך-הוא אחרים ולמיתוסים שמאחוריהם, וזה כולל את סיפור העלייה לשלטון של דריווש (שמחזיר אותנו לחוסר האמינות של הרודוטוס). בקיצור, כל אחד יכול להמשיך להחזיק בדעתו הקודמת ולהתחזק בה, עד שימציאו את המסע אחורה בזמן, כולל חזרה להווה. והאמת היא שזה גם לא משנה. הרי גם אם המגילה היא אגדה או משל ולא תיעוד של אירוע היסטורי, אנחנו לא נפסיק לקרוא את הספר המעניין ביותר בתנ"ך או לחגוג את החג האהוב ביותר בלוח השנה העברי. והסיפור הזה הוא הרי תירוץ מצוין להפיץ את תרבות איראן הקדומה בקרב עם ישראל.

סיפורה של מגילת אסתר הוא חלק מהדנ"א של כל יהודי. כל ילדה הייתה מלכת אסתר לפחות פעם אחת, וכל ילד – מלך או מרדכי עם זקן צמר גפן. אצל מאנגער הדמויות דיברו יידיש עסיסית, אבל מי יודע כיצד הן דיברו במקור? הבלשנית ד"ר תמר עילם גינדין יודעת. המגילה שלה שואבת היישר מהמקורות המסופוטמיים, הפרסיים והיווניים הקדומים, וזה, גבירותי ורבותי, תמיד מרתק. ובלשון חז"ל: הידעתם כי העם היהודי לקח מרכיבים תרבותיים מהגויים ושדרג אותם לכלל פורמט משגשג ומצליח שהם קונים בחזרה ממנו?

המגילה היא צופן תרבותי שיש ללמוד. צחקתי עד דמעות מהחלק שבו תמר מסבירה את האטימולוגיה של השמות של בני המן. אחד מהם נעשה בעבודת יד, ואחר בכלל היה מיועד להיות גינקולוג. טוב, אנחנו לא תמיד מגשימים את מדרשי השמות שלנו, וזה קורה בשפות הטובות ביותר. גם בפרסית עתיקה.

איל שחל, תל אביב

ד"ר תמר עילם גינדין היא בלשנית איראנית, ודרך הטקסטים גם מומחית לאיראן הקדומה והנוכחית. רכשה את השכלתה באוניברסיטה העברית, וכיום חברת סגל במרכז האקדמי שלם ועמיתת מחקר במכון מאיר ומרים עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה. היא מפיצה את הידע הבלשני והאיראניסטי לעם: במרשתת, במאמרים ובספרים, בקורסים ובהרצאות העשרה במסגרות שונות – פרטיות, אקדמיות ואחרות. ספרה הראשון לקהל הרחב, "הטוב, הרע והעולם – מסע לאיראן הטרומ-אסלאמית" מסדרת האוניברסיטה המשודרת, יצא לאור ב־2011 בהוצאת מודן. זהו ספרה השני לקהל הרחב, שראה אור לראשונה ב־2015 ותורגם לאנגלית ב־2016.

ISBN 978-965-7704-07-3

9 789657 704073

הוצאת זרח

מחיר מומלץ: 45 ₪